

Hukuk Sistemine Epistemolojik Bir Bakış

Engin Daşlı¹

Özet

Hukuk sistemi, yalnızca normatif bir yapı olarak insan yaşamını etkileyen bir düzenleyici alan değildir. Bu özel olanağının yanında bilgi üretimine zemin sağlayan dinamik bir alandır. Hukukun temelinde yer alan kuralların kökeni, geçerliliği ve sistematik tutarlılığı, epistemolojik bir sorgulamayı zorunlu kılmaktadır. Çalışmada, hukuk bilgisinin oluşumu, doğrulanması ve meşruiyetinin felsefi bilgi türleri içerisindeki yeri tartışılmaktadır. Bu bağlamda, mantığın düşünmenin bilimi olduğu kadar epistemolojinin de bilmenin bilimi olduğu gerçeğinden hareketle, hukuk bilgisinin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gereği vurgulanmaktadır. Ayrıca, hukuk sistemindeki parçalanmış bilgi yapılarının bütünlüklü bir kavrayış eksikliği yarattığı, bunun da adalet ve tutarlılık sorunlarına yol açtığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle, hukuk epistemolojisinin gelişmesi yalnızca teorik bir gereklilik değil, aynı zamanda pratik bir zorunluluktur. Çalışma, felsefeciler ile hukukçular arasında kurulacak epistemolojik diyalogların, disiplinlerarası bir hukuk düşüncesinin doğmasına zemin hazırlayabileceğini savunmaktadır.

GİRİŞ

İnsanların olduğu her yerde kurallar vardır. Bu kurallar ister yazılı olsun ister sözlü olsun insanın sosyal hayat içerisindeki davranışlarına yön verirler. Kurallar, bazen örfi bir düzlemde bazense akli bir düzlemde ortaya çıkarlar. Nasıl olursa olsun, her insan topluluğunda bir **kurallar bütünü** mevcuttur. Bu kurallar bütününün, farklı şekillerde adlandırılması da söz konusu olabilir. Söz gelimi, bu kurallar bütünü için bir yerde “*töre*” tabiri kullanırken, bir başka yerde “*kanun*” tabiri kullanılabilir. Elbette, adlandırma için kullanılan sözcük aynı zamanda oradaki kurallar bütününün teşekkül yöntemine dair önemli işaretler barındırır.

1 Avukat, av.edasli@hotmail.com, Erzincan Üniversitesi Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans mezunu. ORCID ID: 0009-0002-4882-292X.

Hemen her yerde süreklilik arz eden bir **kurallar bütünü** olmasına rağmen ardı arkası kesilmeyen bir değişim olgusu da vardır. Gerçekten, kurallar bütününe devamlı olarak bir takım yeni kurallar eklenir, bazı kurallar değiştirilir ve kimi kurallar ise eskiyip unutulur. Dolayısıyla sürekli bir kural sirkülasyonundan ve dönüşümünden de bahsedilebilir. Bu devasa kural döngüsü sürekli değişmesine rağmen kuralların arkasında yatan sabit bir mantığın ve işleyişin olduğuna da inanılır. Bu inancın en belirgin görünümü **temel kaideler** olarak ifade edilen kurallardır. Söz gelimi, “*usul esasa mukaddemdir*” kuralı, temel bir kaidedir. Dolayısıyla, hukuk kurallarının arkaik yapısına dair teorik bir disiplin ve **kurallar bütünü**nün bilgisine dair de bir epistemolojiden bahsetmek gerekir. O halde, bir hukuk bilgisine yönelik epistemolojik bir inceleme yapmak ve felsefi bir bakış açısı geliştirmek mümkün ve isabetli olduğu gibi; bir hukuk epistemolojisinin gelişmesi ve disiplin haline gelmesi de mümkün, hatta gereklidir. İşte bu çalışmada, hukuk sisteminin işleyişi ve hukuk bilgisinin üretimi ekseninde hukuk sistemine yönelik **epistemolojik bir bakış ortaya koymayı** hedefliyoruz. Epistemolojik bir bakış açısının ortaya çıkması ve gelişmesi, daha sağlam, açık ve seçik hukuk bilgisi üretilmesini sağlama potansiyeline sahip olan faydalı bir bakış açısıdır. Kısa zamanda bir hukuk epistemolojisinin gelişmesi mümkün olmasa dahi hukukçular arasında epistemolojik bir eğilimin ortaya çıkması bile hukuk sistemimize büyük katkılar sağlayabilir. Diğer yandan, felsefeciler ile hukukçular arasındaki etkileşimin artmasına da zemin hazırlar ki, böyle bir etkileşim, interdisipliner çalışmalar yapılmasına yol açarsa tahmin edilenden çok daha kısa bir süre sonra hukuk bilgisine özgü bir epistemoloji dalının ortaya çıkması söz konusu olabilir.

Bilindiği üzere, tüm bilgi türleri varlığı parçalıyor, onu belli bir açıdan ele alıyor ve bulduğu bilgileri doğru olarak kabul ediyor. **Felsefi bilgi**, diğer bilgi türlerinin aksine, evreni, varlığı, insanı ve toplumu parçalarına ve konularına ayırmadan *bir bütün olarak* anlamaya çalışır. Felsefi bilgi, merak eden ve soru soran varlık olarak insanın, varlık ve hadiselerle karşı aklıyla ortaya koyduğu tümel önermelerdir. (Çüçen, 2009: 24)

Hukuk sistemine yönelik **epistemolojik bir bakış açısına ihtiyaç** olup olmadığı şimdiye kadar öğreti ve uygulamada yeterince değinilmemiş fakat çok önemli bir konudur. **Epistemoloji**, mantığın gerçeklik hakkında bilgi elde etme sırasındaki kullanımıyla ilgilenir (Özlem, 2014: 62). Epistemolojide bilginin klasik tanımı ise; *haklılandırılmış doğru(pekin) inanç* şeklindedir (Çüçen, 2009: 11). Başka bir ifadeyle, felsefe literatüründe yaygın olarak kullanılan tanıma göre, bir öznenin belirli bir önermeyi bilmesi için üç temel koşul sağlanmalıdır: Birincisi, özne bilginin konusu olan önermeye inanıyor olmalıdır. İkincisi, bilginin konusu olan önerme doğru olmalıdır. Üçüncüsü,

öznenin bilginin konusu olan önermeye inanması için iyi bir gerekçesi olmalıdır. (Baç, 2011: 21-48).

Hukuk bilgisinin daha sağlam bir nitelik kazanması için sadece **mantık** disiplini de yeterli değildir. Çünkü, epistemoloji bilmenin bilimidir, mantık ise düşünmenin bilimidir. Düşünmek, bilmenin belli bir biçimi, belli bir türdür. Dolayısıyla mantık, sadece epistemolojinin bir bölümüdür. (Aster, 1994: 11).

Esasen din kurallarını hariç tutacak olursak eski zamanlarda insanlar, **kuralların kökenleri ve nitelikleriyle** pek ilgilenmemişlerdir. Daha açık bir ifadeyle, insanlar toplumda uyulması gereken bir kuralın olup olmadığı ve bu kuralla uygun olan davranışların neler olduğu konusunda bilgi edinmekle yetinmişlerdir. Kuşkusuz, insanlar için ilk bakışta ihtiyaç duyulan bilgiler de bunlardır. Fakat, tümel olarak kurallar bütünüünün, katlanılabilir ve faydalı olması için kendi içinde tutarlılık arz eden bir tüm olması gerekir. Hukuk kurallarının ve hukuk bilgisinin oluşum kaynaklarındaki dağınıklık ve karışıklık, sıklıkla kendi içinde çelişen, adaletsiz sonuçlar doğuran kuralların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden biri de hukuk kurallarının sayıca çokluğu ve bunlara dair bütünlüklü bir kavrayış ortaya koymanın zorluğudur.

Hukuk kurallarının sayıca daha az olmasının mümkün olup olmadığı her zaman merak edilen bir konudur. Tıpkı insanın ekonomik ihtiyaçlarını tatmin etmek için girdikleri davranış kalıplarının sonucu ortaya büyük bir israf çıkması gibi, hukuk kurallarının üretim mekanizmasının kendi haline bırakılması durumunda da ortaya bir **kural enflasyonu** çıkar. Mümkün olan en az kuralla regülasyon yapmak ideal olandır, fakat bu ideal, regüle edilmesi gereken alanların ve konuların kuralsız bırakılması anlamına asla gelmemelidir. Bunu gerçekleştirebilmek için de sadece hukuk bilgisi yeterli olmaz, aksine bütüncül bakış açıları geliştirilmesine imkan verecek bir epistemolojiye ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç, daha önce hukuk doktrininde de dile getirilmiştir:

“Hukuka giriş kitaplarından profesörlük takdim tezlerine, mevzuattan idari işlemlere ve yargı kararlarına, özel hukuk sözleşmelerinden devletlerarası antlaşmalara kadar hukuk daima bilgi içerir, bilgi üretir, bilgi tartışması ve bilgi arayışı sergiler. Mutlak anlamda bilgiyle iç içe olan hukuk sahasının, bilginin mahiyetini ve geçerliliğini konu edinen epistemoloji ile irtibatının kurulmaması ciddi bir eksiklik olagelmıştır.” (Kaya, 2023: 769).

Bununla birlikte, hukuk epistemoloji ilişkisine dair hukuk doktrininde yapılan çok az sayıdaki çalışmada, hukuk metinlerinden ve hukuki problemlerden bağımsız tartışmalar yürütülmüştür.

Hukuk sahasının, bilginin mahiyetini ve geçerliliğini konu edinen epistemoloji ile irtibatının kurulmamış olmasına yönelik tespit çok değerli olmakla birlikte bu çalışmanın konusu teşkil eden hukuki bilgilere epistemolojik bakış açısı anlamında içeriğe dair inceleme ve tespitlerde bulunmamıştır.

Epistemoloji ihtiyacının en bariz hissedildiği nokta **bütünlüklü kavrayış** noksanlığının ortaya çıkardığı sorunlardır. İyi bir hukukçuyu yeterince tanıma fırsatını yakalamış olan herkes hukuk bilgisinin bütünselliğinde ve genel sistemlerle uyumunda birtakım sorunlar olduğunu sezebilir. Çünkü, hukuk branşları çok fazla detay içerdikleri için bütün ile ilişki kurmayı aşırı derecede zorlaştırırlar. Bu zorluğu aşmak için kuramsal bir bakış açısına ve bir epistemolojiye ihtiyaç duyulur. Ne yazık ki, hukuk epistemoloji konusunda çalışmalar son derece zayıf ve yetersizdir. Diğer yandan, epistemoloji eksikliği hukuki bilgi üretimine ve hukuk sisteminin işleyişine de olumsuz olarak yansır. Fakat bu olumsuz yansımayı, fark eden çok az kişi olduğu için sorunlar hukukun doğal sonuçları olarak kabul edilir.

Hukuk denilen mefhumu anlayabilmek için mantık itibarıyla hukuk mefhumundan önce gelen ve dolayısıyla onun **temelini teşkil eden ilke ve hakikatleri kavramak** gerekmektedir. O halde, modern hukukumuzu kavramak ve gereği gibi uygulayabilmek için kanun ve kurallardan başka bunların ruhunu teşkil eden ve temelinde yer alan fikirleri de öğrenmek gerekmektedir. (Hirsch, 1944: 19-20).

Her toplumun bir hukuk düzeni içinde yaşadığı ve toplum halinde yaşamanın **insan için bir zaruret** olduğu göz önüne alındığında hukuk epistemolojisinin bugüne kadar neden gelişmediğini anlamak zordur. Her bireyin sürekli olarak içinde yaşadığı, farkında olarak veya farkında olmayarak uyduğu, bazen bir yaşam problemi olarak yüzleşmek zorunda kaldığı bir alanın, epistemolojik bir bakış açısıyla ele alınmayı hak edecek kadar önemli olmadığı iddia edilemez. Umarız, bu çalışma hukuk epistemolojisi üzerine yapılmayı bekleyen açılımlar için bir kapı olur.

Krichmann, hukuk tarihinde bir efsane olarak anılan “*İlim Olmak Bakımından Hukukun Değersizliği*” isimli kısa ama etkileyici makalesinin giriş bölümünde hukuk bilgisinin ölçme değerlendirmeye tabi tutulmasının gerekliliğini şu satırlar ile ifade eder:

“Bir millet hukuk ilmi mevcut olmasa da hukukunu bilir, ancak bu bilgi bir ilim değildir; bu hissin ve tabii dirayetin karanlık muntakalarında bulunur, bu yalnız müferrit hallerde hukukun bilinmesidir; bunun da mücerret kaideleri, darbı meselleri varsa da bunlara ilmi bir değer verilmesi düşülmeksizin bu kaideler uygulanıldıkları kadar uygulanmazlar da; esas olan her müferrit halin hususiyetidir, yoksa o kaide değil. Dil ilmi de bu bakımından hukuka benzer; dil ilminin konusu da vukuf unsurunu ihtiva eder. Halk konuşurken zamanları ve sıgaları doğru kullanmayı bildiği halde gramerin, dil ilminin belki ismini bile bilmez. Demek ki, hukuk ilminin vazifesi de diğer bütün ilimlerinkinin aynıdır; o da konusu anlamak, bunun kanunlarını bulmak, nihayet kavramları geliştirmek, müferrit müesseselerin birbirleriyle akrabalığını ilgisini meydana çıkartmak ve en son, bildiklerini basit bir sistem halinde toplamakla ödevlidir.” (Kirchmann, 1949: 189-190).

A. Felsefenin Hukuk Teorisi ve Yasalar Üzerine Etkisi

Her modern kodifikasyonun temelinde bir felsefe yatar ve kurallar bu felsefeye göre dizayn edilir. Kanunun inşasından önce bir ana fikir ortaya konulur ve bu ana fikre göre yasanın mimarisi çizilir. Bu hususu, meşhur İsviçre medeni hukukuna şerh yazan Egger, bu şerhin şarihli olma çabası ile önsözünde yasanın ilk bölümünün neden kişiler hukuku ile başladığını izah ederken çok güzel ifade etmiştir:

“Kanunun hakimiyeti altında dahi her nesil kendi hukukuna şekil verebilmelidir. Fakat her neslin, kendine has olarak hukuka vereceği şekil ve inkişaf plana muhtaçtır, nasıl ki kanun denilen eser böyle bir plana lüzum göstermiştir ve hem de aynı plana muhtaçtır. Bu şekillendiriş ve inkişaf dahi, kanunun ana fikirlerinden mühlhem bulunmalıdır. Tesir ve neticeleri başka, yepyeni olabilir, meriyet sahası bakımından, ehemmiyet bakımından bir değişiklik vukua gelebilir. Fakat her zaman yeniden tahakkuk eden bu hukuk nizamının temeli olarak yine bunlar kalmalıdır. İşte İsviçre Medeni Kanununun birinci kitabı böyle bir ana fikirden: **şahsiyet fikrinden** yani şahsiyetin hukuki camia içinde ferdileştirilmesi, tanınması ve korunması fikrinden mühlhemdir.” (Egger & Escher & Haab & Oser, 1947: IV).

Bu satırlar, daha yasanın yazılışından önce bireyleşme fikrinin esas alındığını ve yasa mimarisinin buna göre şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Şüphesiz, felsefi bir donanım olmadan **bireycilik fikrinin** ortaya konulması ve yazılacak kuralların temeli olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Yasanın yorumunda da bu felsefi altyapının her zaman gözetilmesi gerekir. Aksi takdirde yasanın amaçlarına, anlamına ve felsefesine daha meşhur bir

ifadeyle kanunun ruhuna aykırı yorum yapılmış olur. Oysa bugün ülkemizde ne hukuk fakültelerinde ne de kişiler hukuku kitaplarında **bireycilik fikrine ve onun felsefi altyapısına** dair herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Bireyin kendi kararlarından sorumlu olmasının onun olgunlaşma süreci olarak tanınması, yasanın sadece bireye kendi kararlarını vermesini engelleyecek tehlike durumlardan korumak şeklinde hizmet etmesi ve bireyin kendi hayat alanını kendi kararlarıyla inşa edip sonuçlarına katlanma sorumluluğunu alması gerektiği yönündeki temel kabuller hukuk eğitimimizde, hukuk doktrininde ve uygulamasında ele alınmaz ve vurgulanmaz. Peki, bu temel kabullere değinmeksizin ve yasanın altyapısındaki felsefi bakış açısını öğrenmeksizin yasayla uyumlu sonuçlar elde edilebilir mi?

Egger, “**tüzelkişi**” kavramını açıklarken aynı felsefi altyapıya dönerek tüzelkişi kavramından ne anlaşılması gerektiğini şöyle ifade ediyor:

*“Ortaçağ kolektivist bir zihniyet taşıyor. Bu çağ, insanı, onun hayat yolunu, müspet ve menfi fiillerini, düşünce ve niyetlerini tayin eden topluluklar içine kor. Faniyeti dolayısıyla fert, daimi mahiyeti haiz olan daha yüksek cüz-ü tamların bir halkasıdır. O, topluluk içinde ve topluluk için yaşar. Bu zihniyet, çeşit çeşit birliklerin meydana gelmesine amil olmuştur. Zirai kooperatifler, lonca ve gildalar, usta ve kalfa birlikleri, dini kooperatifler ve kardeşlikler, ilmi, artistik ve eğlence birlikleri. Yeni çağdaki **ferdiyetçilik**, insanı bu birliklerden kurtarmaktadır. Fert, kendi başına bırakılıyor. Zaruri bir topluluk olan aile muhitinden azat edilerek şahsi faaliyet dünyasına ayak bastırılıyor. Devlet onun hürriyetini temin ve ona hukuki himayesini bahşedecektir. 16 ncı asırdan 19 uncu asrın ortalarına kadar görülen en kuvvetli cereyanlar bu ruhtan mülbemdir. Bunlar ortaçağ birliklerinin inhilali, fert hürriyetinin tanınması, ferdin ekonomi ve sosyete içinde tecridi, şahsiyet haklarının tanınmasına yol açıyor. Lakin 19 uncu asrın ikinci yarısında, ferdi tekrar kendi sahasına çeken zengin modern bir birlikler cereyanı başlıyor; şu farkla ki, temel ferdiyetçi bir temeldir. Hususi hukuk birlikleri, gönül rızasına dayanıyor. Bunlar muayyen hedefleri takip etmekle iktifa ediyor ve bunun dışında mensuplarına serbestiyet bırakıyor: Bunlar(tüzelkişiler); gaye birlikleridir.” (Egger, 1947: 6).*

Ülkemizdeki hukuk yazınımızda, **felsefi altyapıya** böyle esaslı bir şekilde asla değinilmez, bunlar hukuk dışı konular olarak görülür. Oysa, en azından temel kavramların felsefi altyapı ile işlenmesi gerekir. Zira, amaçları ve hedefleri bilinmeyen bir kavramın doğru bir şekilde yorumlanması ve uygulanması mümkün değildir. Temel kavramların felsefi altyapılarından

koparılarak öğretilmesi, pedagojik açıdan da son derece sakıncalıdır. Zira kavramların içeriğinin boşaltılması farklı yönler e çekilmesi ve hileli yorumlara alet edilmesi bu şekilde kolaylaşır.

Mehaz İsviçre Medeni Kanunundan tercüme ile alınan Medeni Kanunumuzun 1 nci maddesi şöyledir: “*Kanun, sözüyle ve özüyle değindiği bütün konularda uygulanır. Kanunda uygulanabilir bir hüküm yoksa, hâkim, örf ve âdet hukukuna göre, bu da yoksa kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre karar verir. Hâkim, karar verirken bilimsel görüşlerden ve yargı kararlarından yararlanır.*” Eğer bu madde metni felsefi bir kavrayışa dayanmasaydı, muhtemelen “*kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre*” ibaresi yerine “*hakim kendi içtihat eder*” yahut “*kendi inisiyatifini kullanır*” gibi bir ibare yer alırdı. Oysa, burada derinlikli bir felsefi kavrayış vardır. Öncelikle, hüküm, insan aklının kriterle karar verdiğini tespit etmekte ve hakime karar vermeden önce kriter(kıtas, ölçüt) tespit etme görevi yüklemektedir. Çünkü, insan aklı elinde bir kriter bulunmaksızın isabetli bir karar veremez, kriter koymak ise şüphesiz metafizik bir kavrayış gerektirir.

İsviçre Medeni Kanununu kaleme alan Eugen Huber acaba neden “*kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre karar verir*” şeklinde karmaşık bir ifadeyi kullanma ihtiyacı hissetti? Bu sorunun yanıtını Egger şöyle vermektedir:

“Başka hiçbir kanunda rastlanmayan bu ibareyi kullanmak fikrinin Eugen Huber’e, *Aristoteles’in Nikomakhos’a Etik* eserini okurken gelmiş olduğu tahmin olunabilir. Bir kanun çok umumi bir ibare kullanmış olduğu için bu ibare hadiseye uymuyorsa, boşluğu, kanun koyucunun kendisi hazır bulunup ta hadiseyi görmüş olsa idi, bunu nasıl dolduracağını söyleyecek ve kanunen tayin eleyecekti ise, öylece doldurmalıdır. Demek oluyor ki, yargıcın kendisi hükme medar bir kaide ortaya koyacaktır. Kurvetler ayrılığı gene korunmuş oluyor, zira kanun koyucu kendi eserini bitirmiş bulunmaktadır. Fakat yargıç hukuk nizamı denilen müşterek eserde, kanun koyucunun mesai arkadaşısıdır.” (Egger, 1947:72).

Bir fikre göre **hukuk** terimi, yeryüzünde insanoğlunun birbiriyle yan yana ve bir arada yaşayabilmelerini mümkün kılan düzen anlamı taşımaktadır. Bu düzen, toplumsal hayatın bünyesinde mündemiç bir öge olduğu gibi insanlık kültüründen ayrılık kabul etmez bir fenomendir. Bu anlamda, hukuk bir yandan olgu ve olaylar aleminde öbür yandan değerler dünyasında yer bulmaktadır. (Hirsch, 1944: 22). Dolayısıyla, hukuk düzeninin tutarlılık arz

edebilmesi, büyük ölçüde arkaik yapısındaki fikir ve değerlerin bilinmesine ve buna uygun şekilde yorumlanıp uygulanmasına bağlıdır.

B. Felsefi Kavrayış Yoksunluğunun Etkileri

Hukuk teorisinin felsefi bir kavrayışa dayandığı gerçeğinin inkâr edilmesi hukuk dünyamızı birçok sorunla baş etmek zorunda bırakmaktadır. Bu sorunlardan birincisi **kural enflasyonu** sorunudur. Felsefi bir kavrayış gerçekleşmeden kural koymaya kalkıştığınızda, yasa yapımının zorunlu olarak bir teori ve sistem kurmayı içerdiği gerçeğiyle karşılaşsınız. Ancak felsefi bir altyapı çalışmanız yoksa, bir teori ve sistem kurmanız oldukça zordur. Maalesef, bu kısa bir zamanda giderilebilecek bir noksanlık da değildir. Peki, bu açığı kapatmak için ne yapılabilir? Bu açığı kapatmanın tek bir yolu vardır: Daha fazla kural yazmak. Önceden teori inşa edip temel ilkeleri tespit etmediyseniz, her yazılan kural açıklanmayı bekleyen yeni soruların ortaya çıkmasına neden olur. Bir bina inşa etmek istediğinizde projelendirilip hesap edilmiş kolonlar yapmazsanız, çok daha fazla kolon yapmak zorunda kalırsınız.

Kural ve **kanun yazımı üzerine herhangi bir bilim dalının gelişmemiş olması** da oldukça tuhaftır. Bütün hukuk branşları yasalar ve kurallar ile uğraşmasına rağmen kanun ve kural yazımı konusunda bir branş oluşmamıştır. Ancak, bir yasanın veya ikincil düzenlemelerin yazımı kamu düzeni açısından hayati öneme sahiptir. Unutulmamalıdır ki, kanun koyucunun üç yeni düzeltici kelimesi koca kütüphanelerin okkalık kâğıt haline gelmesine yeter (Krichmann, 1949: 198).

Felsefi kavrayış yoksunluğunun ortaya çıkardığı ikinci bir sorun, hukuk kurallarının **yanlış hatta absürt bir şekilde yorumlanması**dır. Felsefesi ve amacı anlaşılmamış her metin, safsatanın ve saçmalığın kaynağına dönüşme potansiyeline sahip bir silahtır. Hukuk metinleri de bu sakatlık potansiyelinden arı değildir. Örneğin, bir dönem sahte fatura kullanma suçlarında, her bir fatura için ayrı cezaya hükmedilmesi nedeniyle çok yüksek cezalar çıkmıştır. Oysa, aynı suç işleme kararı ve eylemin bütünselliği göz önüne alınarak hareketlerin zincirleme suç sayılması mümkündü. Bu hatalı uygulama ancak yasada *“aynı takvim yılında işlenen aynı bent kapsamındaki vergi kaçakçılığı suçları için tek ceza uygulanır”* şeklinde değişiklik yapılarak önlenebilmiştir. (Kaşıkçı ve Rençber, 2025: 410-411). Tabi ki, yasa değişikliği olana kadar, birçok insan bu suçtan yüksek ve adil olmayan cezalar almış, bu sorunla baş etmeye çalışmıştır. Üstelik, bu insanlardan, onların yaşadıkları problemlerden, yaşanan ve yaşatılan mağduriyetlerden kamuoyu olarak haberimiz bile bulunmamaktadır. Kamuoyu haberdar olmadığı veya

ilgilenmediği her haksızlığın bedelini birçok imkândan yoksun kalmakla öder.

Felsefi kavrayış yoksunluğunun ortaya çıkardığı en önemli problemlerden biri de **hukuk akademisinin uygulamada karşılaşılmayan konulara dair bilgi üretmesi** ve çalışma yapmasıdır. Mesela, uygulamada anonim şirketlerin çoğu pay senedi bastırmamakta ve çıplak pay devri yapmaktadırlar. Şirketler hukuku alanında yazılan makaleler incelendiğinde pay senetlerinin devrine dair onlarca çalışma bulmak mümkündür, oysa çıplak payın devrine dair makale ve çalışma neredeyse hiç bulunmamaktadır. Bunlar, felsefe ve hukuk teorisine uzak görünen gündelik hukuk hayatına ait problemler gibi görünebilir. Ancak, bu görünüş ve ilk intiba yanıltıcıdır. Aksine, bu sorunların kaynağında; hukuki bilgi üretiminin temelinde felsefi bir birikim olmaması ve buna bağlı olarak hukuki deneyim çıktılarının sistemli bir şekilde tasnif edilememesi yatmaktadır. Hukuk metinlerine hâkim ve alanında yetkin bir hukukçu dahi felsefi bir altyapı olmaksızın teori üretme ve sistem kurma becerisini kazanamamaktadır. Bu becerinin kazanılamayışı, birçok alanda sistemsiz kalmamıza, var olan sistemlerin ise ağır aksak işlemesine yol açmaktadır.

Felsefi kavrayış yoksunluğu teorisi olmayan kuralların yazılmasına, regülasyonların yapılmasına yol açmakta hem regüle edilen alandaki insanların hem de hukukçuların enerji kaybetmesine yol açmaktadır. Bunun en bariz görüldüğü alanlardan biri eğitim alanıdır. Gerçekten, eğitim alanında birçok mevzuat bulunmasına rağmen, bu kuralların dayandığı bir eğitim hukuku teorisi bulunmamaktadır. Bu da eğitim sisteminde dair hukuki problemlere tutarlı ve esaslı çözümler üretilmesini engellemektedir. Örneğin, yüksek öğretim mevzuatında neredeyse her üniversitenin ve YÖK'ün disiplin yönetmelikleri vardır. Fakat bu yönetmeliklerde teorik bir altyapı bulunmamaktadır. Mesela, öğrenci hoca ilişkisi, hoca idareci ilişkisi, idareci öğrenci ilişkisi tanımlanmamakta bu ilişkilerin doğurduğu hak ve yükümlülükler belirten bütüncül bir çerçeve ortaya konulmamaktadır. Bunun neticesi olarak en sıradan günlük problemler dahi hukuken tutarlı bir şekilde cevaplandırılmamaktadır. Söz gelimi, bir hocanın öğrencisini dersten atma yetkisinin olup olmadığı, dersten haksız yere atılma halinin tespitinin nasıl yapılacağı, buna itiraz mekanizmasının nasıl olacağı, dersten atıldığı halde sınıfı terk etmeyen öğrenci için güvenlik gücü müdahalesi yapılıp yapılamayacağı gibi onlarca sorunun cevabı bulunmamaktadır. Oysa, dersten atılmak hemen hemen her gün yüzlerce kez yaşanan bir vakiadır. Bunun gibi hukuki sorunlara cevap üretilebilmesi için öncelikle “sınıf düzeni” kavramının tanımlanması ve teorisinin inşa edilmesi gerekir. Dolayısıyla böyle bir teorik çalışma yapılmadığı sürece, oturup hızlıca kural yazmak

birkaç sorunu çözsé bile beraberinde onlarca çözümsüz sorun getirir. Tüm bu sistem ve düzen aksaklıklarının hukuki cephesi, teori üretimine, teori üretimi ise felsefi bilgiye dayanmaktadır. Bu gerçekliğı inkar ederek, hukuku ve felsefeyi birbirinden tamamen bağımsız alanlar olarak görmeye devam edersek, bu sorunların yaşanılması da kaçınılmaz bir kader olur.

Hukuki bilgi üretiminin felsefi altyapıdan yoksunluğunun ve bunun olumsuz etkilerini en belirgin şekilde hissedildiğı konu tanımlardır. Elbette, **tanım yapmak** her bilim dalı için oldukça zordur. Hatta tanım yapmanın zorluğunu dile getiren birçok özdeyiş vardır. Fakat, tanım yapma konusunda en yetkin olması gereken meslek gruplarından biri hukukçulardır. Buna rağmen, hukuk kitaplarında tanımlar konusunda tam anlamıyla bir kaos yaşanmaktadır. Birçok otorite hukuk yazarı ve kanun şarihi, tanım yapayım derken tarif yapmaktadır. Oysa tanım ve betim arasında epistemolojik ve metodolojik bir farklılık vardır (Özlem, 2014: 109).

Hukuk, kavram ve kurallar bilimidir. Kavramları yetkin olmayan bir hukuk sisteminin başarılı olması mümkün değildir. Kavramlar ile kelimeler farklıdır. Kelimelerin anlamları, kavramların tanımları olur. **Kavramlar**, araştırmanın temelidir. Kavram; benzerlerinden ayırımı, başkalığı sağlayacak biçimde tutarlı, gerçek yaşamdan kopmayacak biçimde işlerli, ölçüt olacak düzeyde geçerli, yarayışlı, anlatılmak istenen nesne veya varlık ile uyumlu, dilde anlamı belirleyecek düzlemde bağlamsal olmalıdır. (Selçuk, 2022: 101). Örneğın, “emekli”yi “60 yaşını veya 30 hizmet yılını doldurmuş kişı” olarak tanımlayabiliriz. Aynı şekilde “emekli”yi, “kamu veya özel sektörde bir hizmet karşılığı maaş veya ücret alarak çalışıp 60 yaşını veya 30 hizmet yılını doldurmuş kişı” gibi daha uzun bir tanımlayana başvurarak da tanımlayabiliriz. Ayrıca, emeklilik yaşındaki ve hizmet süresindeki değışikliklere göre ad tanımlamalarımızı sürekli değıştirebiliriz. Bu, ad tanımlarında uzlaşımşallığın ve keyfiliğın ve hatta özgürlüğün bulunduğunu bir kez daha gösterebilir. (Özlem, 2014: 117).

Hukuki bilgi üretiminin felsefi altyapıdan yoksunluğunun etkilerini **günlük hayattaki basit düzen kurallarında** görmekte mümkündür. Söz gelimi, trafik levhalarında ciddi anlamda bir karışıklık ve yetersizlik söz konusudur. Bilmediğıniz bir şehirde sadece levhalara bakarak yönünüzü bulmanız ve hedefinize varmanız çok zordur. Karışıklık sadece trafik levhalarıyla sınırlı değildir; örneğın büyük bir üniversiteye ya da büyük bir binaya girdiğınizde de her yerde levha olsa bile gideceğıniz yeri bulmak için yeterli olmaz, aksine levhalar çoğı kez yanıltıcı olur. Yurtdışı gezilerinin yaygınlaşması ile birlikte bazı ülkelerde levhalandırma ve adlandırma sisteminin çok sağlam olduğı görülmüştür. Bu ülkelerde sadece levhalara

bakarak hedefinize kolayca ulaşabilirsiniz, çoğu kez kimseye sormanıza gerek kalmaz. Tuhaf görünebilir ama, farklı ülkelerdeki levhaların böyle farklı sonuçlar doğurmasının temelinde de kuralların felsefi bir altyapıya sahip olup olmadıkları yatmaktadır.

Hukuk sisteminin de açık bir **epistemik amacı** vardır. Söz gelimi, yasal kanıt kabul edilebilecek şeyleri sınırlayan çeşitli kuralları düşünebiliriz. Sadece söylenilere dayanan bir haberin delil olarak kabul edilememesinin nedeni suçu tespit etmek için güvenilir nitelikte olmamasıdır. Bir kanıtın güvenilirliği epistemolojik bir tespittir. (Pritchard, 2022: 226). Sonuçta, güvenilirlik de bilgi için bir niteliktir ve bunun hukuki hükme medar olduğu aşıkardır. O halde, epistemolojik bakış açısı sadece kuralın yazımı ve yorumlanması değil, uygulanması aşamasında da hukuk disiplinine büyük katkılar sağlayabilir. Söz gelimi, bir kanıt bilgisinin neden kabul edilemez ve güvenilmez olduğu felsefi bilgi ile daha net bir şekilde temellendirilebilir. Halbuki, hukuk bilgisi geçerli kanıt saymadığı bir bilgi için “güvenilmez” demekle yetinmek zorundadır. Eğer bu bilginin neden güvenilmez olduğu temellendirilmek istenirse epistemolojinin alanına girmekten başka çare yoktur.

C. Hukuk Branşlarının Tasnifi

Hukuk **branşlarımızın tasnifinde** ve branş sorunlarının çözümünde yaşanan yetersizlikler açıkça felsefi kavrayış yoksunluğunun ve hukuk alanında epistemoloji çalışması yapılmamış olmasının etkilerini göstermektedir. Örneğin, internette bir araştırma yaptığınızda “Eğitim Hukuku” isimli kitaplar görebilirsiniz. Fakat, aslında eğitim hukuku diye bir hukuk branşı bulunmamaktadır. Aynı husus tıp hukuku için de geçerlidir. Zira bir alanı düzenleyen kuralların bulunması ona bir hukuk branşı tahsis edildiği anlamına kesinlikle gelmez. Tıp hukuku ile kastedilen mevcut hukuk branşlarında tartışılan problemlerin tıp ile ilgili olanlarının bir araya toplanmasıdır. Yoksa, tıbbi uygulamaları tasnif edip onu teorik esaslara bağlamış ve buna göre kurallar vaz etmiş bulunan bir tıp hukuku mevcut değildir.

Her alanda olduğu gibi ilim sahasında da kabul olunan **iş bölümü suni** bir şey olup ancak bilim maksadına elverişli olduğu nispette bir değer ifade eder. Bilim kollarını birbirinden ayıran kıstas araştırmanın konusundan ziyade güdülen amaca ulaşabilmek için tatbik edilen metotlardır. (Hirsch, 1944: 23).

Hukuk akademimizde **kati branş tasnifi** araştırma gerekliliklerinin çok önündedir. Seçtiğiniz konunun mutlaka belli bir alanda olması gerekir. Birkaç alanı ilgilendiren veya farklı hukuk branşlarına değinilmesini zorunlu kılan

araştırma konuları, danışman hocalar için kesinlikle en sevimsiz konulardır. Bu tavır, hayat problemlerinin branş tasnifine göre ele alınmasını mecburen beraberinden getirmektedir. Halbuki, hayatın akışı ve insan ilişkileri asla bizim suni tasniflerimize göre cereyan etmez. Aksine, hayat problemleri son derece karmaşık ve düzensiz bir şekilde ortaya çıkar. Bu sorunların, hayatın akışına göre tasnifi mümkün olsa da ilmi kalıplara tam anlamıyla oturtulması çok zordur. Bu nedenle, mevcut hukuk branşı tasnifinin katı anlayışı içinde herhangi bir yeni hukuk problemini bihakkin araştırma ve inceleme imkânı bulunmamaktadır. Bunun en bariz örneği bilişim hukuku olarak tabir edilen alandır. Esasen bilişim hukuku diye bir hukuk branşı yoktur. Fakat, belli bir alanın problemleri gündemde popülerlik kazandığında birden ona bir isim verilir. Şu an, bilişim alanında gerçekleşen sorunların bir kısmı kişiler hukuku, borçlar hukuku gibi branşları ilgilendirirken bir kısmı ise ceza hukukunu ilgilendiren problemlerdir. Sorun şudur ki, bilişim alanında ortaya çıkan problemlerin çözümüne yönelik bir bilişim hukuku teorisi bulunmamaktadır. Mesela, bir mülkiyet teorisi var olmasına rağmen bir sanal mülkiyet teorisi bulunmamaktadır. Neticede, bilişim alanında ortaya çıkan hukuki problemlerin kıyas ve içtihat yöntemiyle çözülmesi kaçınılmazdır. Uzunca bir süre de böyle devam edeceği öngörülebilir. Zira, bilişim alanını yazılım ve mühendislik boyutuyla felsefi olarak kavrayıp hukuki sisteme dönüştürebilecek bir yetkinlik henüz sergilenememiştir, bu sergilenene kadar da gerçek bir bilişim hukukundan söz edilemeyecektir. Şu an da bilişim hukuku tabirinden sadece bilişim alanından kaynaklanan hukuki sorunlara diğer hukuk branşlarının kıyas yoluyla uygulanması sonucu ortaya çıkan içtihadi bilgileri anlamak lazımdır.

Farklı ülkelerde, özellikle Anglo-Sakson kültüründeki ülkelerde akademik uygulamalar ve özgürlükler çok daha geniş ve çeşitli bir yelpazede yürütülmektedir. Söz gelimi, suçların kriminolojik analizlerle azaltılıp azaltılamayacağı konusu araştıran bir doktora öğrencisi, aynı anda hem ceza hukuk hem kriminoloji hem de istatistik derslerini alıp interdisipliner bir çalışma ortaya koyabilmekte, üstelik bunu yaparken hiçbir branşın dışında kalma kaygısı taşımamaktadır. Zira, bu ülkelerde ve kültürlerde, bilginin deneyimden çıkarılması ve hayatla yüzleşerek bilgi üretilmesi temel bir bilimsel esas olarak kabul edilmektedir. Çok köklü etkiler meydana getiren bu perspektifi, sadece basit bir tavır veya kültür farklılığı olarak izah etmek de son derece yüzeysel bir bakış açısı olur. Aksine bu bakış açısı farklılığının temellerinde epistemolojik bir strateji yatmaktadır.

Her ilimde olduğu gibi hukukta da her yeni teşekküle serbestçe bakıp, önceden **mevcut tasavvurlar** olmaksızın bunun temelini araştırmak ve bizzat bu teşekkülün kendisinden yeni kavram ve kanunları çıkarmak doğru

metot değilmiş gibi hareket edilmesi çok tuhaftır. Diğer herhangi bir hukuk teşekkülünden sonra meydana gelen yeni bir müessese daha önce böyle bir müessese mevcut olduğu için, mutlaka ondan çıkmış sayılmamalıdır. (Kirchmann, 1949: 198). Dolayısıyla, bilişim gibi yeni alanların önceki hukuk geleneğine dayanılmaksızın bir sisteme kavuşturulması mümkün değildir. Fakat, önceki hukuki geleneğimizde elektronik unsurlara uygun tasniflerin bulunmadığı da bir gerçektir. Söz gelimi, eşyaları taşınır ve taşınmaz şeklinde ikiye ayırmak köklü bir hukuk tasnif biçimidir. Bununla birlikte, sonradan çıkan ve hukuki anlamda bir eşya olan elektriğin bu tasnife sığmayacağı da gün gibi ortadadır.

SONUÇ

Her insan içinde yaşadığı koşullara uyum sağlayarak hayatını idame ettirir. İçinde bulunulan koşullara uyum sağlamak, her insan için hayati öneme sahiptir. Hiç kimseyi, var olan koşullara uyum sağlamaya çalıştığı için suçlayamayız. Bununla birlikte, var olan koşulların değişmez olmadığı da bir gerçektir. Değiştirilebilecek ve düzenlenebilecek yaşam koşullarını değişmez kabul etmek ve değişime yönelik gayret sarfetmekten kaçınmak, neticede büyük bir esarete dönüşür. Kendi ellerimizle inşa ettiğimiz bu esareti kırmak için sistem ve kural temelli yaşam koşullarına yönelik bakış açımızın değişmesi gerekir. Sistem ve kural temelli yaşam koşulları ise büyük ölçüde hukuk sistemi ile ilgilidir. Hukuk sisteminin, yaşam koşullarını daha iyi hale getirebilmesi için kaçınılmaz olarak teorik ve sistematik bilgiye ihtiyacı vardır. Kendi ihtiyaçlarımıza uygun teorik ve sistematik hukuk bilgisini üretebilmemiz içinse epistemolojiye ihtiyacımız vardır. Güçlü bir hukuk epistemolojisi olmaksızın iyi bir hukuk sistemi inşa etmek neredeyse imkansızdır. Bu çalışmada da birçok yönleri ve örnekleriyle gösterildiği üzere hukuk epistemolojisine yönelik çalışmalar ülkemizin en büyük ihtiyaçlarından biridir.

Epistemoloji sadece teori üretimi için değil, hukuk pratiğinin tutarlı bir şekilde teoriye yansıtılabilmesi için de gereklidir. Zira, hiçbir teori ilk ortaya atıldığındaki haliyle kalmaz ve kalmamalıdır. Her teorinin, hayat tecrübesinin çetin imtihanlarından geçmesi ve dallarının budanıp hayatın olağan akışına uygun hale getirilmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, yaşam deneyimleriyle beslenmesi ve hayatla yüzleşmesi gerekir. Hayatın denetiminde geçmemiş bir teori asla sağlam bir hukuki zemin temin edemez. Fakat hayat bir tecrübe seli olarak akıp giderken hukuk teorisi yaşamı kaçırırsa hiçbir zaman yetkin hukuk teorileri ve etkili adalet mekanizmaları ortaya çıkmaz. İşte ülkemizde yaşanan sorun da tam olarak budur. Maalesef, hukuk teorileri, ülkemizde yaşanan hayat tecrübelerine genellikle seyirci kalmakta, sadece ulusal basında

gündeme gelen sorunlara taktiksel çözümler üretmekle yetinmektedir. Bu nedenle, kendi sorunlarımıza uygun, temellendirilmiş, pekin hukuki inançlara dayanan, epistemolojisi sağlam bir hukuk bilgisi üretilmemektedir.

Ülkemizde hukuk camiasının, memleket meselelerine uygun hukuki çözümler ve kurallar üretebilmesi, hukuk bilgisinin felsefi bir bakış açısı ile temellendirilmesine bağlıdır. Başka bir ifadeyle; hukuk öğretisi ve uygulamasının ciddi bir paradigma değişikliğine giderek epistemolojik altyapısı olan ve hayat denetiminden geçen hukuk teorileriyle kural ve içtihat üretmesi gerekmektedir. Bu gereklilik, her geçen gün kedisini daha açık ve ağır bir şekilde hissettirmektedir.

Hukuk epistemolojisinin gelişmesi ve bir disiplin haline gelmesi, felsefeciler ile hukukçular arasında bir etkileşimin yaşanmasına da bağlıdır. Verimli bir etkileşim gerçekleşebilmesi için, hukukçuların felsefeye ve felsefecilerin de hukuka ilgi göstermesi gerekir. Esasen, ne hukuk sadece hukukçulara bırakılabilecek kadar önemsizdir ne de felsefe sadece felsefecilere bırakılabilecek kadar.

Kaynakça

- Çüçen, Kadir (2009). Bilgi felsefesi. Asa Yayınları.
- Özlem, Doğan (2014). Mantık. Notos Yayınevi.
- Baş, Murat (2011). Epistemoloji. Çağdaş epistemolojiye giriş (ed. Nebi Mehdi-
yev). İnsan Yayınları.
- Aster, Ernst Von (1994). Bilgi teorisi ve mantık (çev. Macit Gökberk). Sosyal
Yayınları.
- Kaya, Emir (2023). Felsefi açıdan hukuki bilginin kritiği. Adalet Dergisi. sayı
71(2), ss.769-791.
- Hirsch, Ernst E. (1944). Hukuk bir bilim kolu mudur?. Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt 2, Sayı 1, ss. 19-61.
- Kirchmann, J. H. Von (1949). İlim olmak bakımından hukukun değersizliği
(çev. Coşkun Üçok). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 6(1),
181-212.
- Eger, A. & Escher, A. & Haab, R. & Oser, H. (1947). İsviçre medeni kanun’u
şerhi (çev. Volf Çernis), Cilt I.
- Kaşıkcı, M. ve Rençber, A. (2025). Vergi ceza hukuku. 2.Baskı. Oniki levha
Yayıncılık.
- Selçuk, Sami (2022). Suç hukuku. Cilt I. İmge Kitabevi Yayınları.
- Pritchard, Duncan (2022). Bilgi felsefesi nedir? (çev. Hasan Yücel Başdemir).
Küre Yayınları.

